

Teemu Jokela

SUOMALAINEN EKSISTENTIALISMI

Tutkielmia inhimillisestä
olemassaolosta

Suomalainen eksistentialismi

TEEMU JOKELA

Suomalainen eksistentialismi

Tutkielmia inhimillisestä
olemassaolosta

5. uudistettu painos

© Teemu Jokela 2025

Kustantaja: BoD - Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD - Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-2609-9

SISÄLTÖ

Toisen painoksen esipuhe / 7
Viidennen painoksen esipuhe / 11

I IHMINEN JA ELÄMÄ / 19

- 1 Johdanto / 17
- 2 Ihminen yksilönä / 19
- 3 Ymmärryksen rakenne / 41
- 4 Motivaatio ja elämäntapa / 54
- 5 Turvallisuuden näkökulma / 89

II EPISTEMOLOGISIA HUOMIOITA / 106

- 1 Ilmiö ja sen olemus / 109
- 2 Todellisuus ja sen historiallisuus / 111
- 3 Inhimillinen ymmärrys / 112
- 4 Tieto ja teoria / 113
- 5 Ymmärrys ja harha / 118
- 6 Hallinnan harha / 123

III KANSSAKÄYMISEN MUODOT / 128

- 1 Välitön kanssakäyminen / 128
- 2 Yhteiskunnallinen toiminta / 138
3. Väkivallan muunnelmia / 148

IV NYKYAIKAINEN YHTEISKUNTA

- 1 Johdattelevia huomioita / 170
- 2 Yhteiskunta hyötynä ja haittana / 172

- 3 Nykyaikaisen yhteiskunnan ominaispiirteitä / 176
- 4 Demokratian mahdollisuus / 186

V ETIIKAN SUUNTAVIIVOJA / 192

- 1 Valinta ja vastuu / 192
- 2 Laadullinen vapauskäsitelmä / 196
- 3 Etiikka ja patologia / 199
- 4 Kärsimyksen sijaisluonne / 204
- 5 Syyntakeettomuuden periaate / 210

Kirjallisuus / 2016

TOISEN PAINOKSEN ESIPUHE

Käsilläolevan toisen painoksen piti tulla ulos alkuperäisen kaltaisena – pilkulleen ja pisteelleen. Koska jossain sisälläni asuva Suuri Arkistoija oli kuitenkin onnistunut siirtämään tarpeellisen tiedoston jonnekin bittiavaruuteen, muuttuivat suunnitelmat jossain määrin. Samalla tarjoutui kuin itseltään myös muutamaaan kirjallista ulkoasua ja sisältöäkin koskevaan oikaisuun, tarkennukseen ja lisäykseen. Näinpä työ sisältää sekä hieman ylimääräistä materiaalia, että mahdollisesti myös hieman parempaa kieliasua. Ja, kuten oivalsin, tämän uuden esipuheen, jonka katsoin parhaaksi paikaksi esitellä lukijalle alustavasti ihmiskuvani yleisiä suuntaviivoja. Sillä varsinaisesta eksistentialismistahan ei ole kysymys, ei ainakaan sen sartrélaisesta versiosta.

Olen sittemmin keksinyt nimittää teoksen ihmiskuvaa *dynaamiseksi antropologiaksi*. Näin siksi että se sisältää aineksia sekä psykodynaamiikasta että filosofisesta antropologiasta. Ja vaikka olenkin havahtunut huomaamaan sen yhteydet esimerkiksi daseinanalyysiin, on sillä myös ominaispiirteitä, jotka sen siitä toivoakseni myös erottavat. Erityisesti en voi hyväksyä daseinanalyysin tapaa johtaa vaikkapa mielenterveyden ongelmista kärsivän kokemaa ahdistusta tai pelkoa jostain ontologisesta periaatteesta. Tämä on jälleen vain eräs tapa torjua lapsuuden monesti liian vaikea todellisuus – seikka josta esimerkiksi Alice Miller on muun muassa Freudia ja Jungia moittinut.

Varsinainen antropologinen tarkasteluni lähtemään liikkeelle *inhimillisen olemassaolon* käsitteestä. Tämä on osaltaan kaksinapainen rakennelma, koostuen toisaalta persoonallisuus-, toisaalta taas situaatioposiitiosta. Edel-

linen kattaa tavallaan kaiken sen, mitä ihminen itsessään on, mukaan lukien hänen ruumiillisen ja psyykkisen ulottuvuutensa. Kokonaan toinen asia on sitten, että olen pyrkinyt vähitellen luopumaan koko psyykkisen käsitteestä, mistä enemmän hieman raakileeksi jääneessä työssäni *Alitajunta ja muita epäkäsitteitä*. Situaatiopositio taas koostuu kaikesta siitä, mikä ihmistä itseään ympäröi. Tämä koostuu yksilöä ympäröivästä maailmasta välineellisine mahdollisuuksineen ja toisine ihmiseen. Se olemassaolo, mitä tarkoitan, ei ole siis jompaakumpaa, vaan molempia yhtä aikaa – jonain olemista suhteessa jossain itseä ympäröivään.

Edellisestä tulen erottamaa sen, mitä kutsun *elämäksi*. Tämän perustana toimivat *motiivit*. Nämä ovat jotain yksilölle annettua, eivät valintojen seurausta vaan niiden lähtökohta. Siinä missä kokemus on yleensä jotain, jota yksilö ei voi itse muuttaa, tarjoavat motiivit mahdollisuuden juuri tähän – esimerkiksi nälän tarjotessa mahdollisuuden muuttaa yhä paheneva puutostila syömällä kylläisyydeksi. Mutta jos motiivit ovatkin elämän yksilölle esittämiä kutsuja, ei hän toisaalta vastaa niihin missään tyhjiössä, vaan juurikin tietystä ympäristössä, maailmasta niine mahdollisuuksineen, jotka hänelle kulloinkin avautuvat. Tämä pyrkimys taas johtaa yleisellä tasolla eräänlaisen *yksilöllisen elämäntavan* muodostumiseen. Tässä on kysymys päivästä toiseen pitkälti saman kaltaisena toistuvien toimintojen, kuten työssä käynnin tai harrastusten, muodostamasta kuin itsestään muodostuvasta urautumasta. Se muodostaa lyhyesti sanoen yksilön elämän perustan, niin että jos se voikin ajautua kriisiin, muodostuu tästä yleensä vain sen käännekohta, ei suinkaan loppu. Samalla kun elämäntapa on osaltaan myös tietoisesti suunniteltavissa, yksilön voidessa tehdä sitä koskevia aktiivisia valintoja ja päätöksiä, voi tämä suunnittelu toisaalta myös pettää. Näin sekä elämän odottamattomista sattumista että toisaalta myös yksilön ymmärryksen omista häiriöistä johtuen.

Vapaus, siten kuin se jatkossa tullaan määrittelemään, on yksilön vapautta tavoittaa kaikki *tarvitsemansa*. Tämä taas näkyy onnellisuuden tai hyvinvoinnin tilana. Eikä sitä, mitä ihminen todella tarvitsee, voida ratkaista sen enempää enemmistö päätöksellä kuin autenttisella valinnallakaan, kun sen edellytykset näet kumpuavat ihmisluonnosta – tai evoluutiohistoriasta, mikäli tämä ilmaus tässä sallitaan. On sitten asia erikseen, että monet ihmiset kokevat tavoittelemisen arvoiseksi paljon sellaista, joka sitä itse

asiassa ei ole. Tästä näkökulmasta tärkeintä ei kuitenkaan ole lopultakaan määrä vaan laatu.

Edelleen on mainittava *lapsuuden* merkitys ihmisen elämän kulkua ajatellen. Siinä missä edelliset tekijät noudattavat pitkälti filosofisen antropologian periaatteita, tulemme tässä liikkuneeksi pitkälti juuri psykoanalyysin kartoittamalla alueella. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen pohtia, mitä psykoanalyysin muotoa meidän pitäisi ajatella, tai mitä Freudin alkuperäisistä opinkappaleista tulisi vielä pitää pätevänä. Tärkeintä on oivaltaa, että yksilön ymmärryksen perusrakenteet kehittyvät dialogisessa kiintymyssuhteessa ensimmäisten elinvuosien aikana, sen aikaisten häiriöiden voidessa heijastua yksilön ymmärrykseen kielteisellä tavalla. Tämä taas saattaa näkyä vaikkapa motivaation vääristyminä, yksilön joko menettäessä kosketuksen omiin todellisiin tarpeisiinsa, tai alkaessa kokeilla tarpeelliseksi joutain sellaista, mikä itse asiassa on joko haitallista tai samantekevää. Tämä sitten taas heijastuu suoraan elämäntavan muodostumiseen, häiriten yksilön kykyä suunnitella sitä oman tietoisien ajatustoimintansa avulla. Seurauksena voi olla psyykkisiä sairauksia, addiktioita, ihmishuoneongelmia ja yleensäkin mitä erilaisimpia arkielämän tragedioita.

Tässä yhteydessä voitaneen ottaa vielä esille *ihmisluonnon* teema. Jokainen ihmisolento on epäilemättä yksilöllinen. Toisaalta on olemassa jokin yleisinhimillinen perusta, joka vaikuttaa jokaisessa meistä. Ja ennen kaikkea tämä näyttää vaikuttavan voimakkaimmillaan juuri varhaisen lapsuuden aikana, kuten esimerkiksi kiintymyssuhdeteorian kehittäjä John Bowlby on oivaltavasti osoittanut. Että apinalapsi tarrautuu emonsa turkkiin, on eloonjäännin edellytys ja siis evoluutioetu – yksin viidakossa harhaileva apinanpoikanen ajautuisi pian petojen suihin. Että ihmislapsi tarrautuu emoonsa, ei enää ehkä fyysisesti mutta kuitenkin emotionaalisesti, on muodostunut tämän *psykologisen* eloonjäännin edellytykseksi. Huomattava osa yksilöllisistä eroista voidaankin jo selittää tämän varhaisen elämänvaiheen tapahtumien kerrannaisilmiöksi, menneisyyden seurattessa yksilöä mukana minne ikinä hän meneekin. Se ei tosin niinkään pakota häntä takaapäin, kuin vaikuttaa edestäpäin – vaikkapa juuri lajityypillisen motivaation vääristymien kautta.

Vielä muutama sana kirjan lähestymistavasta. On olemassa tavallaan kaksi eri tapaa lähestyä asioita. Ensimmäinen näistä perustuu tarkasti mää-

riteltyihin käsitteisiin ja niiden avulla esitettävään systemaattiseen teoriaan. Toinen taas enemmänkin tietyn näkökulman avaamiseen – niin että kaikki esitetyt käsitteet ja väittämät palvelevat tätä asiaa, ollen täten enemmänkin välineitä kuin itsetarkoituksia. En uskalla sanoa, etteikö myös edellinen taso olisi seuraavilla sivuilla läsnä. Näin vaihtelevasti, aina aihepiirin mukaan. Mutta ennen kaikkea tarkoituksenani on johdattaa lukija tietyn näkökymän äärelle, paljastaa hänelle jotain sellaista, joka voidaan ehkä ilmaista tässä käytetyin termein, mutta myös toisinkin. Tässä voisi viitata vaikkapa Wittgensteiniin ja niihin kuuluisiin tikapuihin, jotka tehtävänsä tehtyään voidaan heittää menemään. Tieto on vain väline, tavoitteena on vaikuttaa ymmärrykseen, palauttaa lukija teoreettisen tripin jälkeen takaisin arkikokemuksen maailmaan, joka kuitenkin toivottavasti näyttäytyy hänelle nyt hieman erilaisena kuin ennen.

Mutta tämä saa riittää tässä vaiheessa, varsinainen tarkastelu yksityiskohtaisine huomioineen ottaa paikkansa tuonnempana. On todettava, että työ ei ole varmaankaan täydellinen, ei kieliasultaan sen enempää kuin ajatuskulultaankaan, ja moni sittemmin kehittelemistäni teemoista on jäänyt sen ulkopuolelle. Eräänlaisena johdantoteoksena se voinee kuitenkin lunastaa oman paikkansa – hoppas, sanoisi ruotsalainen. Mitä taas tulee ensimmäiseen lukuun, joka tuntuu johtavan suoraan ohi varsinaisen aiheen, on senkin lukeminen toivottavaa, kun näet moni sen teemoista toimii osaltaan myöhemmin todettavan perustana.

Teemu Jokela

VIIDENNEN PAINOKSEN ESIPUHE

I

Käsillä olevan työn aihepiirinä on *ihminen*. Sen tyyllilajina, jos näin voitaneen sanoa, on *filosofinen antropologia*, eli filosofinen ihmistutkimus. Suuri osa seuraavassa sanottavasta on niin sanoakseni psykologisoivaa antropologiaa, mutta ei toivoakseni kuitenkaan yksin tunnettujen psykologisten tosiasioden toistamista. Tavoitteena on löytää jotain uutta, avata uusia näkökulmia aiheeseen nimeltä ihminen. Ihmistuntemus on sellaisenaan. Tämä ei ehkä ole aina helppoa - mutta toisaalta, kuka olisikaan sanonut, että hyvät asiat ovat aina helppoa. Lukijalle suosittelen asennetta, joka perustuu kaiken lukemiseen yhdeltä istumalta - ongelmallisilta tuntuviin teemoihin voi palata aina myöhemmin uudestaan.

Mitä tämä antropologia sitten on, onkin sitten jossain määrin ongelmallinen kysymys. Kirjaimellisestihan kysymys on yksinkertaisesti filosofisesta ihmistutkimuksesta. Tämä vastaus jättää vielä melko laajan liikkumavaran - lopultakin sen alle kelpaa kaikki ihmisestä kirjoitettu. Mutta tämän ohella filosofinen antropologia voi ymmärtää tietynä, sisällöllisesti tietyllä tavalla määrittyneenä rakenteena. Tässä mielessä filosofisen antropologian uranuurtajiksi voidaan mainita vaikkapa Ludwig Feuerbach tai Max Scheler. Näistä erityisesti Scheler oli kiinnostunut ulkofilosofisista lähteistä kuten biologiasta ja psykologiasta. Mitään selvää ja yhteistä linjaa

siitä, mikä on antropologista ja mikä jotain muuta, ei täten kuitenkaan jäsenny.

Samalla kun olen sulattanut ihmiskuvaani aineksia edelliseltä ajattelojoita, niin myös psykoanalyysin piiristä. Tämä ei merkitse samaa kuin freudilaisen ihmiskuvan piiristä - psykoanalyysi on niin paljon enemmän kuin Freud. Kuitenkin olen omaksunut näkemyksen, jonka mukaan lapsuusiän aikaiset tapahtumat ovat merkityksellisiä yksilön myöhemmän elämän kannalta. Itse sanoisin, että samalla kun antropologinen peruskokemus on jo idullaan lapsessa, kehittyy se toisaalta ulkoisten vaikutteiden alaisena. Voisi sanoa, että lapsuusiän psykologisessa kehityksessä on kysymys mahdollisuudesta, jonka toteutumisen määrä ja laatu riippuu siitä, kuinka yksilöä on lapsena osattu kohdella.

Käsillä oleva työ on ollut poissa markkinoilta neljä vuotta. Nyt on aika taas uuden julkaisun. On ilmeistä ja kiistämätöntä, että osa kerronnasta on selvästi vanhentunutta - mistä syystä olenkin aikaisemmin julkaisua viivytännyt. Tässä tilanteessa nousee tietysti esiin tekstin muokkaamisen mahdollisuus, mitä olenkin tietyiltä osin hyödyntänyt. En vain *ole voinut* olla hyödyntämättä tätä mahdollisuutta. Ei toki sillä, että tämäkään versio olisi varsinaisesti valmis, päin vastoin mitä pidemmälle sen kulku etenee, sitä enemmän näen sellaista, mihinkä olen tyytymätön. Tosin tässä vaiheessa olisin valmis jo luovuttamaan ja antamaan asian olla.

II

Varsinainen filosofis-psykologinen heräämiseni tapahtui joskus lukioiällä. Tuntui siltä, että samalla kun kaikki muut tiesivät, mistä elämässä on kysymys, oli oma elämäni täynnä pelkkiä kysymysmerkkejä. Uskonnollisuuteen en ollut taipuvainen, mutta jotain selitystä maailman omituisille ilmiöille halusin. Psykoanalyysin ohella saksalainen idealismi kiehtoi itseäni, aina niin kauan kuin opin sitä hieman tuntemaan. Tässä kaikessa lienee yhtenä tekijänä ollut eräänlainen identiteettikriisi, toisaalta taas luontaisen vilkas mielikuvitukseni. Olin jo tuossa vaiheessa lukenut runsaasti sci-fiä, ja sen mielikuvitukselliset maailmat kiehtoivat suuresti

itseäni. Nyt filosofia ja psykologia tuntuivat tarjoavan todellisesta maailmasta selityksiä, jotka olivat aivan yhtä fantastisia.

Yhtä kaikki, etsintäni alkajaisiksi käännäin Keuruun kaupunginkirjaston valikoimiin, lukien sieltä enemmän tai vähemmän säntillisesti kaiken lukemisen arvoiselta vaikuttavan. Bravuurini oli lukea lainaamiani kirjoja jo paluumatkalla, kävellessäni. Ensimmäisenä käsiini sattui Wittgensteinin *Tractatus* - ja vaikka en sitä pitkälle päässykään, jäivät tietyt johtolauseet erottamattomasti mieliini. Jostain syystä tunnen itseni analyttisten filosofien kuten Wittgenstein, Popper, Russell tai von Wright seurassa tavallaan kotoisammaksi kuin monien fenomenologisten filosofien. Tämä vaikutelma on tiettyyn pisteeseen asti säilynyt tähänkin päivään, olkoonkin että tuotantoni sellaisenaan tulee lähemmäs fenomenologiaa.

Aivan erityiseksi mielenkiinnon kohteeksi muodostui pian C. G. Jung. Nykyisin suhtautuisin Jungiin, ennen kaikkea arkkityypiteoriaan, ihmettelevän kriittisesti. Jung joka tapauksessa sai itseni uskomaan, että olisi mahdollista tehdä psykologiaa ensimmäisen persoonan näkökulmasta. Siinä missä Freud tulee kuvanneeksi ihmistä kuin kolmannen persoonan näkökulmasta, viettien käyttämänä psyykkisenä aparaattina, tarkasteli Jung sitä tapaa, jolla yksilö kulloinkin maailmaa kokee. Todettakoon että vaikkapa Carl Rogersin tai George A. Kellyn tapaiset fenomenologiset psykologit olivat itselleni vielä tuossa vaiheessa täysin vieraita. Mutta Jung juuri tuntui kaipaavan myös selvennystä. Nytemmin olen pohtinut, josko Jungin arkkityyppejä voitaisiin kuvailla antropologisen peruskokemuksen osin perinnöllisiksi sisällöiksi.

Mutta ei mitään niin hyvää, etteikö jotain pahaakin. Tulin näet täysin ennalta-arvaamattomasti tietoisesti Jean-Paul Sartren filosofian kanssa. Vaikutti siltä, että huomattava osa siitä, mitä Sartre sanoi, oli mielekästä ja paikkansa pitävää. Toisaalta se, mitä Sartrella oli sanottavana vapaudesta, näytti olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä Jung, Freud ja yleensäkin psykodynaaminen ajattelu on asiasta sanonut. Yhtäällä oli eräänlainen psykodeterminismi, toisaalla taas lähtökohtainen eksistentiaalinen indeterminismi, kaksi toisistaan poikkeavaa näkökulmaa. Lopulta päädyin kuitenkin integroimaan nämä käsitykset siten, että samalla kun yksilön valinnat ovat vapaita, voivat ne perustua vain hänelle annettuun, hänen oman ymmärryksensä perusrakenteisiin. Mikä sitten on yksilön todellinen liikkumavara, on

kokonaan toinen kysymys - mutta selvää on, että tietyissä tilanteissa sitä ei oikeastaan ole.

Nämä olivat ajatteluni lähtökohdat, ja ne ovat seuranneet itseäni tähän päivään saakka. Ymmärsinpä lukemaani sitten tai ei, herätti se itsessäni halun kirjoittaa itse jotain saman kaltaista, mutta täsmällisemmällä tavalla. Ennen kaikkea koin tarvetta ilmaista ihmistä koskevia oivalluksia selkeydellä ja tarkkuudella, joka käsitykseni mukaan monelta lukemaltani kirjoittajalta puuttui. Lopputuloksena olikin sitten tilanne, jossa puhuin arvon bändikavereilleni itsestäänselvistä tosiasioista - vain saadakseni nähdä nämä näyttämään täysin äimistyneeltä. Siitä alkoikin pitkä pohdiskelu, josko ajatuksissani olisi jotain mieltä vaiko ei. Kun palaute on ollut olematonta, ovat mieliala saattaneet heilua perin holtittomasti.

III

Käsillä oleva työ, näin voitaneen sanoa, on tämän etsinnän huipentuma. Tai olisi, ellei olisi muutoin jo vanhentunut. Olen pyrkinyt tietyiltä osin vastaamaan tähän eräin laajemmin muutoksin. Tästä voidaan mainita vaikkapa sen jakaminen viiteen eri osaan, sekä erityisesti etiikkaa ja patologiaa käsittelevien lukujen yhdistäminen. En tiedä oliko erityisesti jälkimmäinen kovinkaan onnistunut ratkaisu, mutta paras mahdollinen jonka saatoin tässä yhteydessä keksiä. Tosin tässä käynee toki niin kuten yleensä, niiden ilmeisten virheiden iskiessä silmään vasta juuri teoksen julkaisun jälkeen.

Teoksen nyt julkaistu versio jakautuu viiteen eri lukuun. Näistä ensimmäinen esittää ihmiskuvani pääpiirteet. Puhumme toisaalta ontologiasta, toisaalta dynamiikasta. Toinen keskeinen ja mainitsemisen arvoinen luku on kolmas, sen käsitellessä vuorovaikutusta ja väkivaltaa. Mitään ehdottoman selvää kokonaisuutta en tälläkään kertaa ole saanut aikaiseksi, mutta tässä nyt ei pitäisi kenellekään olla mitään uutta.

Jos kysytään, minkä takia olen jälleen kerran lähtenyt tämän kaltaiseen muokkaamiseen, on syy yksinkertainen - tyytymättömyys olemassa olevaan käsikirjoitukseen. Viime vuodet teos on lojunut pöytälaatikossa, tai oikeammin muistitikulla. Samalla kun olen tuntenut suurehkoa halua sen

julkaisemiseen, se kun esittelee yksissä kansissa leijonanosan allekirjoittaneen ihmiskuvasta, en toisaalta ole onnistunut muokkaamaan siitä kokonaisuutta, joka vaikuttaisi kelvolliselta. Mutta juuri näin näyttää nyt päässeen tapahtumaan.

Mainittakoon kuriositeettina, että käsillä olevan työn ensimmäiset painokset ilmestyivät nimellä *Järjestyksen alkuperä* yhdeksän vuotta sitten. Nimen muutin, koska pullataikinan tapaan paisuva työ kasvoi ulos alkupeiräisestä nimestään - ja myös siksi, että se oli onnetoman myynnin valossa ilmeisesti ei-kaupallisin filosofisen opuksen nimi. Mutta kaiken kaikkiaan uskoisin saaneeni tämän työn vihdoinkin valmiiksi, mikä sen yhdeksän vuotta vei. Luulenpa että en olisi näitä vuosia jaksanut odottaa, ellen olisi välillä julkaissut - no sanokaamme että keskeneräisiä versioita.

Teemu Jokela

Keuruu 2024

Ihminen on jotain jo sinänsä. Samalla hän on jotain suhteessa omaan ympäristöönsä. Se mitä kutsutaan inhimilliseksi olemassaoloksi, jäsentyy näiden kahden välisen suhteen muodossa. Jokela tutkii työssään sitä, mitä on olla ihminen, elää elämäänsä maailman ja kanssaihmisten äärellä. Sisältö: Ihminen ja elämä, Epistemologisia huomioita, Kanssakäymisen muodot, Nykyaikainen yhteiskunta, Etiikan suuntaviivoja.

BoD

